

PREPOROD RUSKOGA VJERSKOG I KULTURNOG NAZIRANJA.

Dr. Đuro Paša.

(Nastavak).

O prvom smo dosta govorili, a za drugo ćemo navesti ovo:

»Postoje vremena, koja rađaju filozofiju. A tko bi znao kako se i bez filozofiranja pokaže najedamput u jednom narodu jedna određena filozofija. Tome rođenju ili probuđenju uvijek prethodi više ili manje složena historijska sudbina, dugo i teško iskušenje, koje tad postane predmet razmišljanja i odlučivanja. I tada započinje filozofski život kao neki nov način ili stupanj nacionalne egzistencije. Takvo filozofsko rođenje, t. j. sraz unutrašnjeg teženja i vanjske djelatnosti proživljavala je ruska svijest u vrijeme dvadesetih i tridesetih godina devetnaestog vijeka«. ⁹

»Tih je godina započelo teško ono topljenje leda ruske misli, kako je to lijepo izrazio Geršenzon. Tada je riječ filozofija prestala imati neko magičko značenje, tada se ispunila želja I. Kirjevskoga, koji je nedavno prije toga pisao: »Trebamo svoju filozofiju. Čitava evolucija našega duha traži je. A naša se filozofija mora razviti iz našega svagdašnjeg života, iz glavnih sklonosti i sposobnosti našega nacionalnog i posebnog života«. ¹⁰

U tom se smislu mora shvatiti, što se u listu »Mnemozine«, što ga je od 1823. i do 1825. izdavao knez Odoevski u društvu s V. Küchlbeckerom, propovijedala otvorena borba protiv primanja tuđih ideja, dolazile one s kojegod zapadne strane, bilo francuske ili njemačke. Odbijajući tuđe ideje »Mnemozine« je sve dalje i oštrije budila nacionalnu svijest i pomagala stvaranje ruske filozofije. Uz »Mnemozinu« stajali su u istom redu i drugi periodici, koji su, kad je ona prestala izlaziti, nastavili njezino djelo. Među drugima se naročito isticao »Moskovskij Vjesnik« (1827—1830).

3. Rusko zapadnjaštvo.

Rasprave i prepirke o ruskoj samosvijesti, kako u smislu nacionalnom, tako u smislu filozofskom, dosegle su najveću

⁹ Protojerej G. Florovski, Puti ruskoga bogoslovija, Paris 1937, s. 234.

¹⁰ Florovski, o. c. s. 235.

oštrinu tridesetih godina. Od toga su doba bili sve jasniji različni pogledi tih pitanja. Dosegnuvši vrhunac dalje se nije dalo. Morala se dogoditi dioba duhova. U odgovorima, kojima se davalo riješenje na pitanje o nacionalno-historijskoj misiji Rusije, razdijelili su se ruski duhovi u dvoje. Na jednoj strani bili su t. zv. z a p a d n j a c i, dok su na drugu stranu stali po kasnijem svom imenu prozvani s l a v o f i l i. I ako su jedni i drugi u početku imali mnogo zajedničkih dodirnih točaka, ipak su kasnije postali dva potpuno oprečna pokreta. Kakogod je njihova struktura dosta komplicirana, valja nam prikazati jedan i drugi pokret. I to ćemo učiniti ovim redom. Najprije ćemo raspravljati o zapadnjacima, a zatim o slavofilima, slijedeći tako ujedno hronološki njihovu genezu.

Dva pokreta, dva su odgovora na pitanje o »putu«, o »misiji« Rusije. Jer, ako po nauci nacionalizma svaki narod ima izvršiti svoj zadatak, da u zajedničku blagajnu čovječanstva donese svoj prilog, onda bezuvjetno i Rusija mora da izabere svoju dužnost, kako je to lijepo isticao poznati kritik Bjelinski.¹¹ Jedan i drugi pokret daju svoj odgovor na pitanje o putu, o određenju, o misiji, o zadatku Rusije.

Koji su dakle odgovori, koje su davali pristaše jedne i druge strane? Koji su put oni zamišljali najboljim, da Rusija izgradi svoju individualnost i donese svoj prinos u blagajnu zajedničke povijesti čitavog čovječanstva?

Prvi odgovor glasi: Rusija valja da proslijedi onim putem, kojim je išla od vremena Petra Velikoga pa ovamo, t. j. tražeći za svoju kulturnu individualnost primjer na Zapadu, ugledajući se u nj i tako u vezi s njim surađivati na zajedničkoj povijesti čovječanstva. Drugi je odgovor potpuno oprečan prvome. On glasi: Rusija mora ostaviti Zapad i odbaciti sve njegove utjecaje, vratiti se vlastitim autohtonim tradicijama, razvijati ih i tako čuvati »netaknutu« duhovnu samostalnost Rusije.

Prvi odgovor usvajaju ruski »zapadnjaci«, a drugi slavofili.¹²

¹¹ S. Wengerov, *Sobranie Sočinenij Bjelinskago*. Naročito u djelu »Literaturnija mečtanija«. Moskva 1899.

¹² Napominjemo, da ima i treći odgovor, a taj stoji u sintezi zapadnog i ruskog elementa. Rusija čuva svoj vlastiti karakter, ali nastavlja i dalje suradnju sa Zapadom. To je odgovor Vladimira S. Solovjeva. On je uistinu i radio u njegovom duhu.

Nažalost zapadnjaci ni sami među sobom nisu bili jedno-dušni. Svi su se doduše slagali u jednoj točki — ishodištu. No u načinu, kojim treba dalje ići, u pitanju kojeg se smjera valja držati bila su mišljenja podijeljena. Tu je došlo do otvorenih i dosta jakih razlika među zapadnjacima. Jedni su većma naglašavali, da treba paziti na religiozni momenat Zapada, drugi su isticali, da se treba više ugledati u zapadnu filozofiju, treći su naglašavali, kako treba nasljedovati socijalne zasade Zapada ili njegove literarne oblike i tako redom. Na svaki način dakle u pogledima, kako treba doći do cilja, u kojemu su se svi slagali, zapadnjaci su se među sobom razilazili. Tu su oni prelazili čitavu ljestvicu, počevši od katolicizma pa do najjačega liberalizma.

Sasvim je drugačije bilo kod slavofila. Oni kao da su se poučili od nesloge zapadnjaka, baš zato se i odijelili od njih — u svoje vrijeme bili su svi slavofili zapadnjaci — i uzeli jedan samo momenat — vjerski. Taj religiozni momenat — pravoslavlje — i jest organizirao slavofile i zbio njihove redove među sobom. On je i bio, to se n esmije nikako izgubiti s vida njihova najglavnija oznaka. A iz toga slijedi i to, da je tadašnji državni sistem, kolikogod nije milovao ni slavofile, ipak bio skloniji njima, nego zapadnjacima, koje je formalno progonio tako da gotovo nijedan zapadnjak nije ostao, niti mogao ostati unutar granica Rusije, ni najbolji katolik, ni najliberalniji ljevičarski revolucionar.

Jedinstvo pogleda, u kojima su zapadnjaci bili jednodušni, najjače je izrazio i rezimirao u svojoj glasovitoj poslanici, koja je općenito dobila ime »filozofsko pismo«, prvi zapadnjak Petar Jakovljević Čaadajev.¹³ Štaviše, Čaadajev je to učinio upra-

¹³ Zbog potpunijeg razumijevanja stvari, o kojoj govorimo, smatramo, da je zgodno iznijeti kratku biografiju Čaadajeva.

Petar Jakovljević Čaadajev rođen je u Moskvi 17. svibnja 1794. kao potomak grofovske obitelji. Majka mu je bila kćerka povjesnika Ščerbatova. Kako su mu roditelji prerano umrli, odgajala je njega i brata mu Mihajla, koji je bio od njega dvije godine stariji, stara majka Ščerbatova. Petar J. Čaadajev pročitao je u mladosti mnogo knjiga i apsolvirao sjajnu izobrazbu. Godine 1812. prijavio se u vojsku i kao časnik sudjelovao u nekoliko bitaka (Borodin, Leipzig i dr.). Brzo je ostavio vojsku i stupio u društvo s dekabristima. Bio je također član Lože slobodnih zidara, ali je 1818. istupio iz lože. Od 1823. do 1826. proveo je u Evropi. Vrativši se u domovinu bio je podvrgnut preslušavanju, jer je bio optužen, da je surađivao na pobuni dekabrista. Napokon je pušten na slobodu i od tada je provodio samotnan život u Moskvi. Govorilo se, da je oko 1820. proživio neki »mistički udarac«. Godine 1830. sasvim se povukao iz društva i kretao se jedino u engleskom klubu i u najvišem aristokratskom društvu, gdje se svima svidao svo-

vo drastično. Pa i ako je on poslije te svoje poslanice ostao nekako napušten, ipak mislim, da je potrebno, da makar i u općenitim crtama, prikažemo njezin sadržaj. Ta upravo u duhu reakcije na tu poslanicu rodit će se — slavofilstvo. Možda bi se smjelo reći, da bez zapadnjaka — Čaadajeva — ne bi ni bilo slavofila.

Čaadajevljevo filozofsko pismo bilo je najprije napisano francuskim jezikom 1829. godine u Moskvi, koji Čaadajev neprestano zove Nekropolis. Pismo je bilo privatno i upravljeno jednoj gospođi, a istom kasnije, t. j. 1836. godine, na nagovor Nadježdina bilo je štampano u Nadježdinovom časopisu »Teleskop«. Njegovo objelodanjenje izazvalo je nevjerojatnu paniku i steklo veliki glas ne samo u granicama Rusije, nego i daleko preko njih.

Grof Čaadajev u svojoj poslanici, koja je sama po sebi cijela filozofska rasprava, veli, da je potpuno svijestan odgovornosti za sve, što traži od Rusije, a to je, da se Rusija promatra u ogledalu zapadne historiozofije, da se ravna prema opažanjima, koja će u tom ogledalu vidjeti. U svijetlu tog ogledala, tvrdi Čaadajev, Rusija nema nikakve povjesti, jer nema nikakve ideje. Ona nije dala narodima ni jednu jedinu ideju. Svijet nije mogao ništa naučiti od Rusa, jer je svaki Rus kao i čitav narod prazan i mrtav. Duševna lijenost vidi se štaviše na licu svakoga pojedinog Rusa. Rus, veli Čaadajev, nema uopće svoje duhovne fizionomije. Evo vlastitih Čaadajevljevih riječi: »Nama u duši svima nedostaje pravog pouzdanja, pouzdanog metoda i dobre logike. Nama je zapadnjačko zaključivanje nepoznato. U našim najboljim glavama ima nešto više nego li je lakoumnost. Najbolje se misli, jer nemaju saveza ni reda. jalovo bliještanje, uništavaju u našim glavama.«¹⁴ A malo dalje: »To je lakoumni život bez iskustva i predviđanja, koji se ne brine ni za što drugo, nego za kratkotrajno življenje po-

jim izvanredno finim manirama i lijepim raspravljanjem filozofskih pitanja. Poslije toga nije više ostavio Moskve pa ni ljeti. Umro je 14. travnja 1856. Literarno je ime stekao poslanicama, koje su prozване »filozofskima«. Dobro je poznavao Hegelovu i Schellingovu filozofiju i pristajao uz njih. **Literatura:** Oeuvres choisies de P. Tschaadaieff, publiées pour la première fois par le Prince Gagarin, S. I., Paris 1862; V. Franck, Russisches Christentum, Berlin 1898. Obadvije knjige su katolička izdanja. Čaadajev od Geršenzona, Moskva 1908.

¹⁴ Gagarin, Oeuvres choisies de Tschaadaieff, Paris 1862, s. 23.

jedinca, odijeljena od vrste . . . U našim glavama nema baš ništa općenito; sve je tu individualno i sve je nestalno i nepotpuno.«¹⁵

Šta najviše fali Rusiji? Čaadajev odgovara ovako:

»Prava povijest čovječanstva koincidira s poviješću kršćanstva, t. j. Crkve, koincidira s proširenjem Kraljevstva Božjeg na zemlji, s vjerskom odgojom čovječanstva. Kršćanstvo nije samo moralni sistem, nego božanska sila, koja je djelovala na narode, organizirala ih i tako širila Kraljevstvo Božje. A to se kršćanstvo nalazi jedino i isključivo u Katoličkoj Crkvi, koja je među svima narodima, bez obzira na njihovu različnost, proširila istu duhovnu kulturu. To nije učinilo ni pravoslavlje ni protestantizam. Rusija se povezala uz Bizant — a Bizantska Crkva nastala je jedino zbog Fotijeve ambicije — i tako istupila iz jedinstva kršćanske univerzalnosti, otcijepila se od čovječanstva i izolirala. Prema tome Rusija je mrtva. Ona živi doduše, ali bez kulture duha, bez prosvjete, pa i bez vjere. Govori se: Rusi su kršćani. No dobro, nisu li to i Abesinci? Ne mogu li se i Kinezi hvaliti, da imaju prosvjetu? Ne može se povijest Rusije ispričavati masom. Mase ne predstavljaju ništa, nego heroji, vođe. A gdje Rusija ima velike ljude, vođe u umjetnosti, znanosti, svetosti, koji bi bili učitelji čitavog čovječanstva? Samo takvi velikani uistinu predstavljaju narodne mase.«¹⁶ Čaadajev pita dalje: »Gdje su naši mudraci? Gdje su naši mislioci? Tko je ikada među nama mislio, a tko misli danas za nas? Mi imamo u krvi nešto, što odbija svaki pravi napredak. Napokon smo mi živjeli i samo za to živimo, da poslužimo kao dobra pouka dalekim pokoljenjima, koja će je razumjeti. Osamljeni u svijetu mi nijesmo svijetu ništa dali, ništa svijet od nas nije naučio. Mi nijesmo kanuli ni jedne misli u more ljudskih misli. Mi ničim nijesmo pomogli napretku ljudskoga duha, a sve što smo dobili od toga napretka mi smo nakazili. Ništa od prvoga časka našega društvenog života nije poteklo od nas za opće dobro ljudsko, nijedna korisna misao nije niknula na neplodnom tlu naše domovine. Nijedna se velika istina nije digla iz naše sredine. Mi se nijesmo trudili, da isto

¹⁵ I b. s. 24.

¹⁶ I b. s. 25.

sami zamislimo, a od svega, što su drugi zamislili, mi smo prihvatili samo varavu spoljašnost i raskošje.«¹⁷ Ib. 27.

Čaadajev iza toga daje letimičan prikaz ruske povijesti i na koncu zaključuje:

»Pregledajte beskrajni prostor, što ga nastavaju Rusi i pokažite mi samo jedan jedini spomenik, koji bi dostojno i slavno govorio o našoj povijesti . . . Ušli smo u obitelj, koja zbog jednog oholice odijelila od kršćanske t. j. katoličke univerzalnosti i na taj način nismo mogli surađivati u izgradnji civilizacije. Sudbina čovječanstva prošla je mimo nas i bez nas.«¹⁸

Što dakle preostaje? Rusija uživa izvanredan geografski položaj. Smještena između Istoka i Zapada ona mora povezati jedan i drugi, t. j. obadva principa duhovnog života: razum i maštu. To je jedini uvjet da Rusija surađuje u kršćanskoj, t. j. u katoličkoj univerzalnosti, jer kršćanskoj univerzalnosti ne priliči dijeljenje i podvojenost.¹⁹

Utisak što ga je pobudila ta Čaadajeva poslanica bio je neizmjeran. Ta ona je tako jako optužila moskovsku Rusiju i to upravo u času, kad se mnogima činilo, da je kucnulo vrijeme, da ona ponovno oživi. No utisak kakogod je bio strašan, nije bio jednak. Dok su se jedni ljutili, što je državni odvjetnik propustio takvu protudržavnu poslanicu, drugi su držali, da je već dvanaesti sat, da se ta istina kaže Rusima u lice Među onima drugim nalazili su se osobito Rusi koji su htjeli ne htjeli otišli u emigraciju. Oni su u glavnom bili zapadnjaci. Spomenut ćemo od njih najistaknutijeg predstavnika, uvaženog sociologa i kritika Aleksandra Herzena. Evo, što je on napisao o Čaadajevljevoj poslanici. »Poslanicu, veli Herzen, napisao je čovjek, koji je mnogo učio od svoga života, a ne od teorija. Ja sam je čitao i opet čitao. Poslanica je rasla, punila se i razlijevala, postala crna optužba Rusije i protest čovjeka, koji je htio da izbaci iz duše dio onoga, što je u njoj uz mnogo boli bilo nagomilano. Dva puta sam prekinuo čitanje, da uhvatim zraka . . . Ta je poslanica bila pucanj groma, koji je odjeknuo u tamnoj noći. Ili možda je to bio glas nekoga, koji je

¹⁷ Ib. 27.

¹⁸ Ib. s. 26.

¹⁹ Ib. s. 27 i d. Isp. isto tako T. G. Masaryk—Musulin, o. c. 159 i d; D'Herbigny—Adamović, Vladimir Solovjev, Zagreb 1919, s. 21—33 i Florovski, o. c. s. 247—250.

pogibao ili vika nekoga, koji je tražio pomoć. Ili je najavljujivala svanuće ili je kazivala, da ga nikada neće biti . . . Poslanica je uzбудila čitavu Rusiju. Poslije Gribojedovog »Gore ot uma« ništa nije proizvelo takav utisak.«²⁰

Kao i sve satire mogu i Čaadajevljevi sudovi biti pretjerani, ali se ipak osnivaju na temelju istine. I doista se činilo do posljednjih desetina devetnaestog vijeka, da filozofsko mišljenje ne može niknuti na ruskoj zemlji. Filozofija je u Čaadajevljevo doba bila nepoznata u Rusiji i ta nestašica općenite kulture dopustila je, da buja drač i korov. Glad ili otrovanje, eto dileme za sve inteligente.

No tome zlu nije moglo doskočiti filozofiranje osamnaestog vijeka. U njemu je bilo premalo filozofije. I to je malo ostalo za rusku dušu, tuđe. Nije poteklo iz nje, niti je prodrlo u nju.

Iste teške mane iznose se za pseudoskolastičnu filozofiju u pravoslavnim bogoslovijama. Uzeta iz jadnih priručnika njemačkih škola iz doba 1730, oslabljena je još isključenjem svega, što bi još iole zvučilo katoličkim ili suviše jasno protestantskim glasom.²¹ Nikakvo rusko objašnjenje nije dopunjavalo tu tako osakaćenu nauku. Imali su samo jedan nerazumljiv i dosadan latinski priručnik. Skolastična nauka nije nikada drukčije bila zastupana u Rusiji, nego samo tom nakazom. Prema tome je razumljivo, zašto je ona tako bila prezirana, a i danas je još preziru najbolji duhovi u Rusiji.

Filozofija je značila isto, što i nesklad. Pod tim uvjetima morala je pače i njezina sjena iščeznuti. Ona je doista i nestala. Postepeno nestajanje filozofije dovršeno je reformom od godine 1840, kojom se za učenje filozofije određuje ruski jezik mjesto latinskoga. Riječ je ostala i nadalje se nalazila u naučnim osnovama, a nitko nije opazio, da je nestala filozofija. No da, je li ona doista nestala? Je li u staroj Rusiji filozofija ikada što drugo i bila, nego riječ?

Vrlo je malo duhova opazilo, kako je opasno to obučavanje, kojim se pune glave, a razum ne jača. Riječi napamet naučene, činjenice poredane, propisi lijepo nanizani, ali bez ljud-

²⁰ A. I. Herzen Biloje i Dumi, Moskva 1890. II. 136.

²¹ U priručnicima, izdanim od pravoslavnih prvaka osamnaestog stoljeća, čitave stranice donose od riječi do riječi najkrivovjernija mjesta protestantskih teologa.

skoga razmišljanja . . . No najmanji sudar proizvede prasak u skladištima nestalnoga i nesređenoga baruta.²²

Čaadajeva je na njegovu strogost u filozofskom pismu naterala žarko rodoljublje. »Ta nijesam vikao ljubiti, pisao je on, svoju domovinu zatvorenih očiju, pognuta čela i stisnutih usta . . . Ja volim svoju domovinu, ali mislim, da je prošlo vrijeme slijepe ljubavi i da danas svojoj domovini moramo najprije istinu reći.«²³ Indiskrecijom su ti reci dospjeli pred oči Nikole I. Posljedica je bila strašna. Na rubu rukopisa car je napisao ove riječi: »Je li poludio?« Vjerni su ga dvorjanici nadmašili. Čaadajevu su smjesta oduzeta sva dostojanstva i službe. Osim toga je naloženo jednome sudbenom liječniku, da ga pohađa svaki dan i »da promatra duševno stanje visokoga luđaka.«

Grof je bio prisiljen, da sastavi *Obranu jednoga luđaka*, pendant filozofskome pismu i da je preda caru! U toj nevolji mnogo je razmišljao učenik Schellingov o kršćanstvu. Lijepe misli, koje je tada napisao pod općenitim utjecajem evanđelja i prave kršćanske nauke, doprinjele su bez sumnje mnogo, da su se u duši njegova bivšega učenika kneza Gagarina i drugih veoma odličnih Rusa probudile katoličke misli i osjećaji. Knez Gagarin se obratio, postao isusovcem i pripravio obranu svojega učitelja izdajući »Odabrana djela« toga prvoga ruskog mislioca.

Danas je Čaadajevljeva rehabilitacija dovršena. Njega, čijemu su se pokliku na uzbunu smijali kao buncanju kakvog luđaka, kasnije je pokoljenje mladih filozofa proučavalo, obvažavalo i štovalo gotovo kao kakvoga proroka.²⁴

Među ostalim istaknutim zapadnjacima, naravno podrazumjevajući njihovu podjelu i različnost, kako smo to na početku toga poglavlja naglasili, spomenut ćemo još: Puškina, Turgenjeva, Bjelinskoga, Granovskoga i dr.

Treba naročito pocrtati, da su mnogi od onih, koji su odobravali zapadnjačke ideje, kasnije uistinu postali pravi zapadnjaci. Postali su katolicima. No taj dio zapadnjaka nije mogao uhvatiti čvrstog korjena niti se održati u oštroj protukatoličkoj sredini tadašnje Rusije. Zato su ti zapadnjaci bili prisiljeni.

²² D'Herbigny—Adamović, o. c. 24.

²³ Gagarin, o. c. s. 145.

²⁴ Ispor. P. J. Čaadajev od M. O. Geršenzona, Petrograd 1908.

da ostave domovinu i da odu u emigraciju u katoličke zemlje. Posebice poznati katolički muževi i apostoli bili su Gagarin, Pečerin, Šuvalov i dr.

U drugoj polovici devetnaestog stoljeća, kad su se već oznake zapadnjaka i slavofila pomalo gubile, jedna se skupina zapadnjaka prozvala liberalcima, a druga jednostavno postala katolicima.

4. Slavofilstvo ili ruski mesijanizam.

Drugi smjer, kojim su tridesetih godina pošli ruski duhovi k cilju, da se probudi nacionalna svijest i da se stvori ruska filozofija, jest slavofilstvo. Koliko su slavofili prije tridesetih godina i bili »Evropljani«, t. j. ljudi evropskih manira, koji su primili čisto evropsku odgoju, dakle svoje vrste zapadnjaci, toliko su oni poslije tridesetih godina, a napose poslije objavljenja Čaadajevljevog filozofskog pisma, postali odrešitim antizapadnjacima. Tridesete dakle godine donijele su kraj moskovskim i petrogradskim raspravama i isto tako nagovijestile ostar rat između dvaju tabora.

No to navještenje oštrog rata između tabora zapadnjaka i tabora slavofila nije imalo svoj glavni razlog u njihovim intelektualnom razilaženju, u racionaciji. Temeljni i najvažniji je tu bio vjerski momenat. Zapadnjaci su i slavofili bili uvjereni branitelji ruskoga »svojeobrazja«; jedni su i drugi išli za buđenjem nacionalnosti i za stvaranjem ruske filozofije, samo. dok su zapadnjaci branili suradnju sveopće kršćansko-katoličke univerzalnosti, ili uopće nisu stavljali važnosti na vjerski momenat, dotle su slavofili bili uvjereni, da je rusko »svojeobrazje«, srčevina i stvarateljska snaga toga »svojeobrazja« u pravoslavlju kao takovom. I taj religiozni momenat upravo i jest definitivno odijelio slavofile od zapadnjaka.

Osnovni patos slavofilstva leži u čuvstvu nađene Arhimedove »čvrste točke«, uporišta, u uvjerenju, da su nacionalna svijet i filozofska istina usredotočene u pravoslavlju. S razvitkom te nacionalne religiozne ideje pokriva se sav put slavofilstva. Odatle su proizlazile sve slavofilske teze i pozicije: teze naučne i literarne, filozofske i socijalne. Odatle će uopće opredijelilo sve njihovo gledanje na Zapad, njihov odnos prema zapadnoj kulturi i civilizaciji.²⁵ Odatle je napokon nikao čitav

²⁵ Zjenkovski, o. c. s. 65.

sistem, koji se još i dandanas drži, a zove se slavofilsko ili homjakovsko bogoslovlje, jer mu je početak A. S. Homjakov. Odatle slijedi i to, da je osnovna nota slavofilskog ili homjakovskog bogoslovlja jak antagonizam protiv zapadnjaka i njihovog nastojanja oko kulturne suradnje između Evrope i Rusije, jer se to bogoslovlje kao i samo slavofilstvo, čije je zakonito dijete, bori protiv svakog dodira sa Zapadom; dakle više politička nego teološka karakteristika. Paradoksalno, ali jest tako. Teološka se karakteristika, »svojeobrazje« nategnula zbog političkoga prestiža.

Neprijeporno je, da su osnivači i vođe slavofilstva, Ivan Vasiljević Kirjeevski i Aleksej Stjepanović Homjakov, rodaci ne samo po duhu, nego i po krvi. Razlikovanje njihovog udjela u stvaranju slavofilstva može se staviti samo u diferenciranje njihove aktivnosti, po kojoj je Kirjeevski udario temelje slavofilstvu više filozofijom, a Homjakov više teologijom, i ako se kod jednoga i kod drugoga miješa i filozofija i teologija. Jer je, kako smo vidjeli, teološki momenat kod slavofilstva važniji od filozofskog, zato imade autora, koji većma raspravljaju o Homjakovom i njega smatraju pravim osnivačem slavofilstva.

Naša je nakana pokazati koju je ulogu imao jedan i drugi u stvaranju slavofilstva, naravno jače ističući kod toga religiozni i teološki momenat slavofilstva, jer se bez toga momenta slavofilstvo ne može ni shvatiti. Uostalom filozofski momenat kod slavofilstva nije ni bio tako jak i trajan kao teološki. Svakako je slavofilska teologija kudikamo jača od slavofilske filozofije, jer dok ona prva apsolutno sigurno postoji, o ovoj se drugoj može tek nešto govoriti.

Teološki momenat slavofilstva osim toga najstrože spada u našu disertaciju, jer u genezi slavofilstva, pogotovu slavofilstva kao škole i pokreta vjersko-teološkog, nalazi se zametak slavofilske ili homjakovske teologije. A o toj nam je i svrha raspravljati. Iznoseći dakle teološki momenat kod slavofilstva ulazimo polako u striktnu teologiju Homjakova.²⁶

²⁶ Dopuštamo, da bi se geneza Homjakovljeve teologije dala pokazati i linijom: njemačka idealistička filozofija—pravoslavlje, no ta linija ne isključuje ove, kojom mi ovdje idemo, jer joj ova prethodi, a ona se nastavlja na nju. O liniji njemačka idealistička filozofija—pravoslavlje trebalo bi napisati posebnu disertaciju, a to prelazi ogradu granica i puta, kojima se mi ovdje krećemo. Tek iza ovog posla slijedi onaj drugi.